

**DIFFICULT FOR REPRODUCING STYLISTIC DEVICES
OF GAINING HUMOROUS EFFECT IN CONTEMPORARY CHILDREN'S
LITERATURE (on the basis of Ukrainian, English and French
texts of the 1980–2013th)**

The article is devoted to the analysis of stylistic devices of gaining humorous effect in Ukrainian, English and French children's literature of the end of the 20th – the beginning of 21st (1980–2013th), which are difficult for translation. Relevant stylistic devices and ways of their translation have been investigated.

Key words: *contemporary children's literature, stylistic devices, humorous effect, translation.*

УДК 81'27(65)

Ружановська М.В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ В АЛЖИРІ

Стаття висвітлює особливості та складнощі мовної ситуації в Алжирі, розкриваючи проблеми функціонування на одній території трьох мов: арабської, берберської та французької. Досліджуються історичні умови, що вплинули на розвиток цих мов у Алжирі, аналізуються їхні нинішні позиції в алжирському суспільстві, а також окреслюються перспективи їхнього співіснування у майбутньому.

Ключові слова: *мовна ситуація, полілінгвізм, мультиглосія, галліцизм, алжирський діалект арабської мови.*

Надзвичайна складність та особливість мовної ситуації в Алжирській Народній Демократичній Республіці полягає в тому, що ця держава була та залишається ґрунтом для розвитку трьох мов: арабської, берберської та французької, які також не є гомогенними. Тому на прикладі мовленнєвих актів жителів Алжиру можна спостерігати втілення феноменів полілінгвізму, мультиглосії, а також їхнього природного результату – код-світчінгу.

Дослідженням мовної ситуації в Магрибі¹, частиною якого є Алжир, займалися такі відомі вчені, як Ф. Бензакур, Л. Біаншіні, А. Кефелек, Д. Кобе, Ш. Мудір Дахер,

¹ Географічне поняття, що позначає частину північної Африки, до якої входять Марокко, Алжир, Туніс. Разом з Лівією, Мавританією та Західною Сахарою ці країни утворюють Великий Магриб [3].

С. Шакер та інші. Серед здобутків на східноєвропейському просторі варто відзначити праці А.П. Черкасової щодо взаємодії французької та арабської мов на території Алжиру.

Слід одразу зауважити, що оскільки жодна культура та мова не може існувати в ізолюваному стані, бути позбавленою контактів з іноземними народами та не зазнавати їхнього впливу, мовна ситуація будь-якої країни перебуває у постійному розвитку та потребує безперервної уваги лінгвістів. Окрім того, завдяки тому, що останніми десятиліттями спостерігається швидке зростання національної самосвідомості народів, у пресі та в Інтернеті, на радіо та телебаченні активно дискутуються такі найбільш складні суспільні проблеми, як межі свідомого впливу суспільства на мову, мовні права особистості та нації, охорона міноритарних мов та інші [2, с. 7], що і визначає актуальність цього дослідження.

Як вже зазначалося вище, трьома основними мовами Алжиру є арабська, берберська та французька. Арабська мова є офіційною в цій країні, однією з історичних передумов чого стало те, що в постколоніальний період було обрано курс на арабізацію всіх сфер суспільного життя: освіти, юстиції, адміністрації та основних ЗМІ. Однак її функціонування в Алжирі, як і в будь-якій іншій арабомовній країні, має свої особливості. Арабська мова Алжиру не є гомогенною через притаманне їй явище диглосії, одночасне існування в суспільстві двох форм однієї мови, що живаються в різних функціональних сферах: арабської (письмової) та діалектної (розмовної).

Проте дослідження арабістів не зупинилися на цьому простому поділі, тому нині загальноприйнятими є ідеї Бленка та Бадаві, які стверджують, що для арабської мови є характерним феномен мультиглосії або багат шарової диглосії [9, с. 51]. Арабський лінгвіст Бадаві визначає п'ять рівнів арабської мови, пов'язуючи їх з різними соціо-економічними класами населення та нерівномірністю рівня освіти. Він виділяє такі рівні, кожен з яких має свої сфери функціонування:

1) فصحي التراث (*fuṣḥā at-turāth*) – чиста традиційна класична арабська мова, яка практично не зазнала іноземного впливу та існує лише у письмовій формі. Вона є мовою Корану, тож усну реалізацію мови можна спостерігати під час молитви та у релігійних програмах на телебаченні;

2) فصحي العصر (*fuṣḥā al-‘aṣr*) – сучасна літературна мова. Модифікована і спрощена класична арабська мова, яка зазнала впливу сучасної цивілізації. Вона існує переважно у письмовій формі, реалізується у документах та навчальній літературі;

3) عامية المتقنين (*‘āmmiyat al-muḥaqqqāfīn*) – розмовна арабська мова освічених людей, яка є зрозумілою для мовців з різних регіонів арабського світу, вона часто використовується на телебаченні, під час лекцій в університетах, різноманітних політичних дискусій;

4) عامية المتنورين (*‘āmmiyat al-mutanawwarīn*) – напівлітературна розмовна арабська, якою мовці користуються в неформальному спілкуванні у повсякденному житті. Цей рівень арабської мови характеризується великою кількістю іншомовних лексичних запозичень;

5) عامية الاميين (*‘āmmiyat al-ummiyyīn*) – говір неписьменних; нелітературна розмовна арабська, яка розвилася від класичної арабської, не зазнавши впливу ні літературної арабської мови, ні іншомовних запозичень.

Відповідно до дослідження Бадаві можна стверджувати, що кожен носій арабської мови може використовувати більш ніж один її рівень, а освічена людина здатна реалізовувати у своєму мовленні три рівні мови: другий, третій та четвертий навіть в одній розмові, якщо цього вимагає конкретна комунікативна ситуація [12, с. 93].

До четвертого рівня арабської мови Алжиру, алжирського діалекту, ввійшло багато лексичних запозичень із тих мов, чії народи мали тривалі історичні контакти з арабами цього регіону, які підтримуються й нині. Так, наприклад, суттєвий вплив на цей діалект, а також на всі сфери суспільного життя в Алжирі до цих пір здійснюють берберська та французька мови.

Берберська мова – термін, який використовується європейцями для позначення міноритарної мови аборигенних народів Магрибу. Слід зауважити, що більш точно було б використовувати термін «берберські мови» або «берберські діалекти», оскільки вони охоплюють низку пов'язаних, але не завжди зрозумілих одна для одної мов семіто-хамітської сім'ї [8, с. 26], які поширені на території Північної Африки та належать різним берберським етнічним групам. Так, наприклад, на території Алжиру проживають такі групи: рифіяни, заяни, шльохи, туареги, шавія, кабіли, шенуа. Найбільш впливовими серед них є кабіли, які живуть на півночі країни, а найбільш територіально поширеними – туареги (з південних регіонів).

Однак до сказаного варто додати, що термін «берберська мова» є екзонімом, оскільки самі берберофони називають свою мову *amazigh* чи *tamazight*, тобто мовою «вільних людей» [4, с. 49], і саме така самоназва знаходить своє відображення на офіційному рівні. Наприклад, в поправках від 2008 р. до статті 3 Конституції Алжирської Народної Демократичної Республіки (1989 р. з поправками від 1996 р.) ми зустрічаємо: «تمازيغت هي كذلك لغة وطنية» [13] («Тамазігт також є національною мовою»).

У нашому дослідженні ми пристанемо до європейської термінології, яка є традиційною та більш вживаною в вітчизняному сходознавстві, та називатимемо мови цих груп берберською мовою.

Поширення берберів на території Алжиру відбулося на початку III тис. до н.е., коли вони колонізували Середземноморське узбережжя. Однак в VII-XI ст. ці племена були частково витіснені арабами вглиб континенту, а частково асимілювалися і перейшли на використання арабської мови [3, с.73].

Нині серед берберського населення Алжиру спостерігається поступове повернення до свого коріння, бажання наголосити на своїй національній ідентичності, тому вивчення і вживання берберської мови набирають нових обертів (особливо це явище характерне для півночі країни, де свою громадянську позицію активно виказують кабіли).

До вищезазначеного варто додати, що діалекти берберської мови є усними та практично не мають своїх письмових пам'яток. Лише діалекти туарегів зберегли свій алфавіт під назвою *tifinagh*, що передавався від покоління до покоління протягом понад 2500 років. Тому в алжирських освітніх закладах для вивчення берберської мови нині частіше використовують латиницю.

Викладання берберської мови в алжирських університетах розпочалось з 1990 р., а в ліцеях і колежах – вже з 1995 р., поштовхом до чого став кабільський рух протесту [5, с. 2646]. І поступово цю мову почало вивчати все більше школярів: 2,60 % учнів

від їхнього загального числа у 2011 р. (213263 особи) у порівнянні з 0,52 % у 1995 р. (37690 осіб) [6].

За різними підрахунками берберська мова вважається рідною для 20-25 % населення Алжиру, тому недивним є її значний вплив на діалект арабської мови цієї країни. До алжирського діалекту ввійшла велика кількість запозичень з берберської мови. Серед них можна назвати такі: *allous* – «зять», *ʿatrūs* (мн. *ʿtārəs*) – «козел», *azəqqūr* – «камінь», *fallūs* – «курча», *fəkrūn* – «черепашка», *fərnān* – «коркова кора», *fərtəttu* (мн. *frātāt*) – «метелик», *gərzūma* (мн. *grāzəm*) – «горло», *joghlat* – «мушля», *mšāṣət* (одн. *māṣāta*) – «ноги», «сідниці», *qarqra* (мн. *qraqar*) – «жаба», *sānsu* – «дика полуниця», *səkkūm* – «спаржа», *tifilləs* – «ластівка», *thara* – «обрізання», *zərmūmiya* – «ящірка».

Окрім широкого залучення берберизмів, на алжирський діалект також значний вплив здійснює мова колишнього колонізатора Алжиру – французька. Хоча вона не має офіційного статусу і розцінюється як іноземна, однак її широке використання має за собою глибокі історичні підвалини, що полягають у колонізаторській політиці Франції тривалістю у 132 роки (1830-1962 рр.).

Доля Алжиру в колоніальній історії Франції була унікальною, оскільки він був не лише колонією переселенців, але у 1870 р. його було офіційно проголошено невіддільною частиною території метрополії Третьої, а потім і Четвертої республіки [7]. Однак в цю епоху місцеве населення країни дещо зневажалось, араби та бербери вважалися «підданими», для них було розроблено спеціальний «туземний кодекс», відповідно до якого вони навіть не мали права видавати газети арабською мовою, створювати власні політичні партії.

В результаті колонізаторської політики традиційна система освіти в Алжирі була знищена, лише незначна частина дітей могла навчатися разом з європейцями за французькою програмою і системою освіти, яка не передбачала вивчення арабської мови. В наслідок цього французька мова почала сприйматися як мова привілейованої частини населення. До 1930 р. ця мова увійшла до широкого вжитку не лише в освіті, а й в усіх сферах суспільного життя настільки, що французькі, які переселилися до Алжиру, вже не мали жодних стимулів вивчати арабську.

Співіснування французької мови з іншими мовами населення Алжиру стало родючим ґрунтом для взаємопроникнення різних лінгвістичних систем і породило декілька варіацій для кожної фрази на фонетичному, морфологічно-синтаксичному та лексичному рівнях. Мовна карта Алжиру ХІХ ст. схематично виглядала таким чином: «на розмовній арабо-берберській лінгвістичній основі на заході Алжиру розвивався іспанський адстрат, на сході – невеликий італійський адстрат, і французький адстрат, який зростає разом з розвитком економіки країни» [10, с. 24].

У 1962 р. на момент здобуття незалежності, адміністративне управління країною здійснювалося виключно французькою. У всіх державних установах головували чиновники, які в більшості випадків не володіли літературною арабською мовою, тому використовували саме французьку, яка була одночасно мовою спілкування як прихильників колоніального правління Франції, так і революціонерів. А завдяки демократизації системи освіти в постколоніальний період, набагато більша частина жителів Алжиру вивчила французьку мову, і по сьогоднішній день вона залишається мовою соціального успіху [1, с. 337-338].

Тривалий контакт французької та арабської мов у Алжирі залишив свій слід у лексичному словнику алжирського діалекту арабської мови, про що свідчать часті випадки вживання галліцизмів у мовленні місцевого населення у різних сферах суспільного життя. Наприклад: *amical* – أمكال – «дружній», *base* – لباز – «база», *caserne* – كازيرن – «казарма», *fourchette* – فرشيط – «виделка», *fromage* – الفرماج – «сир», *infirmier (infirmiure)* – (الفرملية) الفرملی – санітар (санітарка), *médaille* – ميدايا – «медаль», *officier* – أوفيسي – «офіцер», *robinet* – روبيني – «водопровідний кран», *semaine* – السمان – «тиждень», *suppositoire* – السبيوريتوار – «супозиторій», *système hydraulique* – سيستم اندروليك – «гідрравлічна система», *tasse* – الطاس – «чашка», *village* – البيلاج – «село», *chauffeur* – شوفر – «водій».

Переплетення двох мов у Алжирі є настільки тісним, що нині в багатьох працях вчених вже йдеться про існування франко-арабського сабіру (*sabir*), змішаної мови, яскравим прикладом чого може послужити таке речення: «*Konvokinak bes ndiru nniverser anta bentek*» («Ми тебе запросили, щоб організувати день народження твоєї доньки»). У представленому прикладі спостерігається вкраплення до основи на алжирському діалекті двох галліцизмів: *convoquer* («запрошувати») та *anniversaire* («день народження»). Дієслово *convoquer* морфологічно адаптується, набуваючи особового займенника «ми», вираженого суфіксом – *na-*, що надає йому значення дієслова минулого часу. Також до нього додається особовий злитний займенник «ти», виражений суфіксом – *k*. Щодо втрати початкового звуку [a] субстантивом *anniversaire*, то це є результатом його асиміляції відповідно до правил вимовляння означеного артикля в арабській мові.

Також у якості прикладу сабіру можна навести таку фразу: «*Krazat lu t-tumubil: ramassawu mursuwāt mursuwāt*», що відповідає морфологічно адаптованому до арабської мовної системи французького речення «*L'automobile l'a ücrasü: on l'a ramassü en morceaux*» («Його роздавив автомобіль: його збирали по шматочкам»).

Окрім того, нині лінгвісти-орієнталісти схиляються до думки про побутування серед жителів Алжиру феномену код-світчінгу (*code-switching*), тобто переключення кодів, коли мовець постійно переходить із однієї мови на іншу. Для унаочнення реалізації цього феномену наведемо приклад з посту на Інтернет-форумі «Forum Algÿgie», де один користувач реагує на повідомлення про хворобу іншого таким чином: «*rabi ychafik ! keske t'as ? !*» («Хай Бог тебе зцілить! Що в тебе?!»). У даному випадку автор слів спочатку веде мову арабською, використовуючи сталу фразу-побажання, а потім переключає код – переходить на спрощену французьку, яка вважається мовцем більш доречною в представленому мовленнєвому акті. Код-світчінг розглядається як одна з комунікативних стратегій, хоча може бути результатом простої некомпетентності у двох мовах [11, с. 179].

Отже, алжирський діалект арабської мови являє собою складну мовну структуру, яка постійно та досить динамічно розвивається, вбираючи в себе лексеми як мови корінного населення, берберської, так і французької, мови колишнього колонізатора, а нині – суспільного успіху. Саме завдяки її неофіційному статусу мови освіченості та успішності, а також тому, що їй надається перевага у вивченні серед інших іноземних мов, французька продовжує відігравати важливу роль у мовній політиці Алжиру. Однак

разом зі зростанням рівня національної самосвідомості, берберська мова також поступово поновлює свої позиції серед населення цієї країни, вже набувши статусу національної мови. Окрім цього, слід додати, що курс на арабізацію в постколоніальний період не пройшов безслідно, й алжирці почали краще та глибоше вивчати арабську мову. Тому можна передбачати, що в результаті міжкультурних контактів мовна ситуація в Алжирі в майбутньому лише ще більше ускладниться, і буде спостерігатися інтеграція трьох мов у єдине мовне утворення. Проте варто зауважити, що статус та функціонування мов у Алжирі, як і в будь-якій іншій країні, значно залежать від загального політичного курсу держави, тому важливим є постійне вивчення та актуалізація даних щодо змін її мовної ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Марусенко М.А. Языковая политика Франции. – СПб.: Издательский дом СПбГУ, 2011. – 624 с.
2. Словарь социолингвистических терминов. – М.: Российская академия наук. Институт языкознания. Российская академия лингвистических наук / Ответственный редактор: доктор филологических наук В.Ю. Михальченко, 2006. – 312 с.
3. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
4. Benzakour F. Langue française et langues locales en terre marocaine: rapports de force et reconstructions identitaires / F. Benzakour // *Nyrodoté*, 2007. – № 126. – P. 45-56.
5. Chaker S. Enseignement // Aix-en-Provence: Edisud, 1996. – № 17. – P. 2644-2648.
6. Chalah S. L'enseignement de la langue «Tamazight-Berberie» (en Algérie de 1995 a 2011) [Электронный ресурс] // Tamurt.info, 2013. – Режим доступа: <http://www.tamurt.info/l-enseignement-de-la-langue-tamazight-berbere-en-algerie-de-1995-a-2011,5192.html?lang=fr>
7. Lacoste Y. Enjeux politiques et géopolitiques de la langue française en Algérie : contradictions coloniales et postcoloniales / Y. Lacoste // *Nyrodoté*, 2007. – № 126. – P. 17-34.
8. Marley D. Language attitudes in Morocco following recent changes in language policy/ D. Marley // *Language Policy*, Vol. 3. – 2004. – №1. – P. 25-46.
9. Mol M. van. Variation in modern standard Arabic in radio news broadcasts: a synchronic descriptive investigation into the use of complementary particles. – Leuven; Dudley, Mass.: Peeters and Departement Oostere Studies, 2003. – 324 p.
10. Queffelec A. Le Français en Algérie. Lexique et dynamique des langues (Champs linguistiques. Recueils). – Bruxelles: De Boeck/Duculot, 2002. – 590 p.
11. Ziamari K. Le contact entre l'arabe marocain et le français au Maroc: spécificités linguistique et sociolinguistique / K. Ziamari // *Synergies Tunisie*, 2009. – № 1. – P. 173-186.
12. بدوي السعيد محمد. مستويات العربية المعاصرة في مصر: بحث في علاقة اللغة بالحضارة. – القاهرة: دار المعارف، 1973. — 223ص.
13. دستور الجمهورية الجزائرية الديمقراطية الشعبية (2008): المعدل لنستور 1989 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://corpus.learningpartnership.org/wp-content/uploads/2012/12/Algeria-Constitution-2008-Arabic.pdf>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Форум «Forum Algérie» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.forum-algerie.com/discussion-generale/100349-jai-envie-de-dire-12.html>
2. Algerian Language Survival Kits [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://famdlifc.lingnet.org/products/algerian/dh_bc_LSK/default.html
3. Grandguillaume G. Langues et représentations identitaires en Algérie. / G. Grandguillaume // 2000 ans d'Algérie. Vol. 1 // dir. J.J. Gonzaluz. Paris, 1998. – P. 65-78.
4. Guella N. Emprunts Lexicaux dans des Dialectes Arabes Algériens / N. Guella // Synergies. Monde arabe, 2011. – № 8. – P. 81-88.
5. Moudir Daher C. Diversités culturelles et problématiques linguistiques dans l'apprentissage du français: les interférences de langue entre l'arabe et le français / C. Moudir Daher // Diversités culturelles et apprentissage du français. Approche interculturelle et problématiques linguistiques. – 2005. – P. 179-186.
6. Saidtire. Mots D'origine Amazigh [Електронний ресурс] // Forum Algeria. – Режим доступу: <http://www.algerie-dz.com/forums/archive/index.php/t-91080.html>

Стаття надійшла до редакції: 15.04.14 р.

Ружановская М.В., асп.,

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКОВОЙ СИТУАЦИИ В АЛЖИРЕ

Статья освещает особенности и сложности языковой ситуации в Алжире, раскрывая проблемы функционирования на одной территории трех языков: арабского, берберского и французского. Исследуются исторические условия, которые повлияли на развитие этих языков в Алжире, анализируются их позиции в алжирском обществе на сегодняшний день, представлены перспективы их сосуществования в будущем.

Ключевые слова: языковая ситуация, полилингвизм, мультигlossия, галлицизм, алжирский диалект арабского языка.

Ruzhanovska M., PhD student

Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

PECULIARITIES OF LANGUAGE SITUATION IN ALGERIA

The article is devoted to the peculiarities and the complexity of language situation in Algeria and defines the problems of functioning of Arabic, Berber and French on the same geographic area. The historical outline of their development and functioning in Algeria, as well as their status in today's Algerian society are presented. In addition, some trends and language coexistence prospects in the period ahead are forecasted.

Key words: language situation, multilingualism, multiglossia, gallicism, Algerian Arabic.